

İlqar Müzəffəroğlu

*Azərbaycan
Jurnalistlər
Birliyinin üzvü*

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin görkəmli simalarından biri olan Nəsim bəy Yusifbəylinin adı hər kəsə yaxşı tanışdır. Amma onun atası, böyük ziyalı və fədakar siyasi xadim Yusif bəy Yusifbəylinin həyatı haqqında çox az adam məlumatlıdır. Yusif bəy Gəncədə çox məşhur bir nəslin nümayəndəsi olub. Onun atası Həşim bəy Gəncə xanı Cavad xanın vəziri Usub bəyin nəvəsi idi. 1804-cü ildə Gəncənin müdafiəsi zamanı Cavad xan şəhid olanda rus zabiti onun meyidinə tükürmək istəyib. Bu zaman onun qayını və vəziri olan Usub bəyin oğlu Eyyub bəy insanları arasından çıxaraq rus zabitini öldürüb.

1852-ci ildə belə bir ziyalı ailədə dünyaya göz açan Yusif bəyin böyüyüb tərbiyə almasında ailə mühitinin önəmli rolu olmuşdur. Təsədüfi deyil ki, o, irsən kəçən bu dəyərləri sonradan öz

Məktəbdə cəmi 7 şagird oxuyurdu. Onlardan dördü erməni, ikisi yəhudi, biri isə Yusif bəy idi. Məktəbin müəllimləri Tiflisdən gəlirdilər.

Bu fədakar qadın oğlunu oxutmaq, Peterburqda universitetə qoymaq üçün əlindən gələni edir. Hətta Gəncə qubernatorunun verdiyi sənəd əsasında Rusiya çarı II Aleksandrın qəbuluna gedir. Çarın qardaşı Yusif bəyi anası ilə birlikdə qəbul edir və beləliklə, Yusif bəy Peterburq universitetinin hüquq fakültəsinə qəbul olunur. Burada ali təhsilini başa vuran gənc hüquqşünas Gəncəyə qayıdır. İlk addımda ən aşağı işlərdən birinə - Yelizavetpol (Gəncə) qəza məhkəməsinə tər-cüməçi vəzifəsinə götürülür. Şahidlərin xatırladığına görə, Yusif bəyin ailəsində həmişə vətənpərvərlik, müstəqillik haqqında söhbətlər getmişdir.

yaşım var idi. Atamla bərabər mən və əmim oğlu da qubernatorun qəbulunda olduq. Qubernator bizə Yusif bəyin Hacıkənddəki evinə od vurmağı tapşırırdı. Tapşırığa elə həmin günün axşamı əməl olundu".

Yanğından sonra evin birinci mərtəbəsini Yusif bəy bərpa etdirib. Sovet vaxtı isə bu evin bir hissəsində mülki müdafiə komitəsi yerləşib. Bu ev sonra tarixi qərarların verildiyi bir ocaq olub. 1905-ci ildə erməni quldurlarının fəallaşdığı bir vaxtda, Yusif bəy, oğlu Həmid bəy, dostu və qohumu Ələkbər bəy Rəfibəyli, Ələsgər bəy Xasməmmədli bərpa edilmiş evdə "Türk sosial-federalist inqilabı" adlı komitə yaratmağı qərara alırlar. Məhz həmin təşkilat Azərbaycana muxtariyyət verilməsi və Rusiyanın federativ şəkildə qurulması ideyasını qoyan ilk siyasi qüvvə olur. Ko-

Qəhrəman bir nəslin yetirməsi

Böyük Azərbaycan vətənpərvəri Yusif bəy Yusifbəyli

oğulları - Nəsim bəy, Həmid bəy və Eyyub bəy kimi istiqlal mücahidlərinə ötürmüşdür. Yusif bəy ata himayəsindən tez məhrum olub. Günlərin birində iş dalınca İrana gedən atası Həşim bəy bir daha geri qayıtmayıb. Beləliklə, ailənin yeganə övladı olan Yusif bəy anası Bəşirət xanımın himayəsində böyüyüb. Anası dövrünün ən qabaqcıl maarifpərvər qadınlarından idi. Bəşirət xanım da Azərbaycanda məşhur bir ailənin yetirməsi olub. O, Üzeyir Hacıbəyovun atası Əbdülhüseyn bəyin bibisi idi.

Onun maarifçilik işləri haqqında yazılı mənbələrdə məlumatlar var. Maarifpərvər qadın Gəncədə xüsusi rus məktəbinin açılmasında fəal iştirak edib. Həmin məktəb Cavad xanın dəftərxanasında fəaliyyət göstərmiş.

Yusif bəyin "inqilabçı" evi

Yusif bəyin Hacıkənddəki iki-mərtəbəli yaylaq evinə Gəncənin sayılıb-seçilən adamları yığırdı. İstiqlal, müstəqillik, muxtariyyət haqqında söhbətlər gedərdi. O zamanlar Hacıkənddə qubernatorun da yaylağı var idi. Qubernator Yusif bəyin evində yığıncaqlar keçirilməsi barədə məlumat çatır və o, ermənilərə evi yandırmaq göstərişi verir. 1905-ci ilin yanvarında ermənilər həmin evi yandırdılar. Çox illər sonra yanğını bilavasitə törədənərdən bir bunu etiraf edir. 1964-cü ildə Hacıkənddəki "İnşaatçılar" pioner düşərgəsində ermənilərin yaşadığı Çaykənd kəndindən olan 80 yaşlı erməni Levon düşərgədə ocaqçı işləyirmiş. Levon danışmış ki, "1905-ci ildə Gəncə qubernatoru atamı yanma çağırırdı, O vaxt 21

mitənin əsasında "Qeyrət" təşkilatı yaradılır. Bəzi sənədlərdə "Tatar sosialistlər, federalistlər, inqilabçılar partiyası" adlanan təşkilatın rəhbərliyinə Ələkbər bəy Rəfibəyli, Yusif bəy Yusifbəyli, Ələsgər bəy Xasməmmədov və Həmid bəy Yusifbəyli daxil idi. O zaman el ağsaqqalı Ələkbər bəy Rəfibəyli həmin partiyanın rəhbərliyinin Həmid bəy Yusifbəyliyə tapşınmasını təklif etmişdi.

Azərbaycan uğrunda müqəddəs mübarizə

Bu dövrdə "Qeyrət" partiyası Gəncədə çox işlər gördü. Amma onlar çarizmin fitvası ilə 1905-ci ildə erməni-daşnak quldurları tərəfindən azərbaycanlılara qarşı törədilən soyqırımın qarşısını ala bilmədilər. Qırğınların qarşısını

almaq məqsədi ilə Əhməd bəy Ağayev 1906-cı ildə Şuşada "Difai" partiyası yaratdı. Yeni yaradılmış "Difai" partiyası ən çox Gəncə və Gəncə quberniyasında fəaliyyət göstərirdi.

Bu partiyanın Gəncə təşkilatının sədri Mirzə Məhəmməd Pişnamazzadə, müavini isə Ələkbər bəy Rəfibəyli idi. Yusif bəy və Həmid bəy Yusifbəyilər, Ələkbər bəy və Ələsgər bəy Xasməmmədli qardaşları, Həsən bəy Ağayev, Məhəmməd Hüseyin Rəfiyev təşkilatın ən fəal üzvləri idilər. Məlumat üçün bildirik ki, Həsən bəy Ağayevlə Xasməmmədli

rehberliyi ilə "Qeyrət" siyasi arena yeni ad altında - "Türk-ədəmi-mərkəziyyət" partiyası kimi daxil oldu. Bundan sonra Yusif bəy siyasi fəaliyyətini dayandırdı.

Şahidlərin sözlərinə görə, Yusif bəy çox xeyirxah, kövrək bir insan olub. Hamıya əl tutub, köməyini əsirgəməyib. Dayəsinin əri bir Novruz bayramı axşamı Yusif bəyə çuxa bağışlayır. Yusif bəy cavab olaraq ona deyib ki, sən mənə çuxa bağışladın, mən də sənə olduğunuz evi bağışlayıram. Gəncə toxuculuq kombinatının ərazisi, yeni İrəvan qəsəbəsinin sahəsi, "Quruqov" adlanan torpaqlar, Gəncənin kənarındakı Quşqara deyilən yerdəki ağ torpaqlar Yusif bəyə məxsus olub.

MTN-in arxiv sənədlərindən məlum olur ki, şəhərin kənarında Yusif bəyin kərpic zavodu da var-

Yusif bəyin Hacıkənddəki ikimərtəbəli yaylaq evinə Gəncənin sayılıb-seçilən adamları yığırdı. İstiqlal, müstəqillik, muxtariyyət haqqında söhbətlər gedərdi. O zamanlar Hacıkənddə qubernatorun da yaylağı var idi. Qubernator Yusif bəyin evində yığıncaqlar keçirilməsi barədə məlumat çatır və o, ermənilərə evi yandırmaq göstərişi verir. 1905-ci ilin yanvarında ermənilər həmin evi yandırdılar. Çox illər sonra yanğını bilavasitə törədənərdən bir bunu etiraf edir. 1964-cü ildə Hacıkənddəki "İnşaatçılar" pioner düşərgəsində ermənilərin yaşadığı Çaykənd kəndindən olan 80 yaşlı erməni Levon düşərgədə ocaqçı işləyirmiş. Levon danışmış ki, "1905-ci ildə Gəncə qubernatoru atamı yanma çağırırdı, O vaxt 21 yaşım var idi. Atamla bərabər mən və əmim oğlu da qubernatorun qəbulunda olduq. Qubernator bizə Yusif bəyin Hacıkənddəki evinə od vurmağı tapşırırdı. Tapşırığa elə həmin günün axşamı əməl olundu"

Vətənpərvər insanların yaratdığı "Difai"nin əsas məqsədi ermənilərin rusların köməyi ilə azərbaycanlılara qarşı törətdikləri zorakılığın və soyqırımın qarşısını almaq idi. Xalq arasında bu təşkilat "Qisas" da adlanırdı. Bu dövrdə erməni terrorunun qarşısını almaqda, eləcə də erməni qatillərini cəzalandırmaqda qorxmaz, igid, qaçaq Dəli Alının fəaliyyəti böyük olub. "Difai"nin fəaliyyəti nəticəsində demək olar ki, Gəncədə erməni terroruna son qoyuldu.

1917-ci il fevral inqilabından sonra Nəsim bəy Yusifbəylinin

Yusif bəy Gəncəyə üç kəhriz çəkdirib. Həmin kəhrizlərdən biri Yusif bəyin məhəlləsində, biri toxuculuq kombinatının ərazisində, biri isə yeni İrəvan qəsəbəsi yerləşən yerdə olub. 1960-cı illərin əvvəllərinə qədər fəaliyyət göstərən kəhrizlər baxımsızlıqdan batıb.

Yusif bəy 1922-ci ildə uzun sürən xəstəlikdən sonra vəfat edib. Ölümünün sürətlənməsinə səbəb isə Nəsim bəyin qətlə yetirilməsi xəbəri olub. Bundan sonra da Yusifbəyilər nəslə Sovet hakimiyyəti dövründə böyük təqiblərə məruz qalıb.